

ступеня канд. юрид. наук / І. М. Жаровська. – Х., 2006. – С. 9. **9.** Соколов Н. Я. Право и правотворчество: вопросы теории / Соколов Н.Я. – М., 1982. – С. 62. **10.** Черниловский З.М. Презумпции и функции в истории права / З.М. Черниловский // Советское государство и право. – 1984. – № 1. – С. 98–99, 105. **11.** Козюбра Н.И. Социалистическое право и общественное сознание / Козюбра Н.И.– К.: Наукова думка, 1979. – С. 122. **12.** Сидельников И.П. Цит. праця. – С. 13. **13.** Там само. – С.14. **14.** *О праве* и обязанности отдельных лиц, групп и органов общества поощрять и защищать общепризнанные права человека и основные свободы [Электронный ресурс]: декларация от 09.12.1998 р. / ООН.- Электрон. дан. (1 файл). Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_349 **15.** Конституція України [Электронный ресурс]: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін. внес. Згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.06.2010 р. № v011p710-10.- Електрон. Дан. (1 файл). – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua>. **16.** Саєнко С. Необхідність коригування конституційної формули презумпції знання закону: адміністративно-правовий аспект / С. Саєнко // Юридична Україна: щомісячний правовий часопис. – 2009. – № 4 (76). – С. 46–47. **17.** Суханова Д.С. Сутнісна характеристика окремих видів презумпцій української правової політики / Д.С. Суханова // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / гол. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія»: Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 44. – С. 81. **18.** Самсонова А.П. Презумпции права в современной правовой политике России: теоретико-правовой аспект: атореф. дис. ...канд. юрид. наук / А. П. Самсонова. – Тамбов, 2009. – С.10. **19.** Архіпов К. Опублікування і вступ у силу радянських законів / К. Архіпов // Радянське право. – 1926. – № 1. – С. 20.

УДК 347.121

С. С. КЛІМОВСЬКИЙ

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРИВАТНІСТЬ» ТА «ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ»

Досліджено характерні риси та співвідношення понять «приватність» та «особисте життя». Показано, що питання про закріплення приватності у цивільному законодавстві України є передчасним. Водночас запропоновано проведення досліджень з перегляду сучасної та формування нової цілісної концепції приватності на основі напрацювань вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Ключові слова: особисті немайнові права, особисте життя, приватність, права людини.

Климовский С.С. Сравнительно-правовое исследование понятий «приватность» и «личная жизнь»

Исследованы характерные черты и соотношение понятий «приватность» («privacy») и «личная жизнь». Показано, что вопрос закрепления приватности в гражданском законодательстве Украины является преждевременным. В то же время предложено проведение исследований по пересмотру современной и формирования новой целостной концепции приватности на основе отечественного и зарубежного опыта.

Ключевые слова: личные немаущественные права, право на личную жизнь, приватность, права человека.

© КЛІМОВСЬКИЙ Станіслав Сергійович – здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Klimovsky Stanislav. Privacy and private life comparative legal research

Investigated the characteristics and value concepts of «privacy» and "privacy". The research was conducted on the basis of comparative and deductive analysis. The findings of the study suggest that the issue of securing privacy in the civil legislation of Ukraine is premature. However, the proposed research to review current and formation of a new holistic concept of privacy based on the developments of the domestic legal system and international experience

Key words: *civil rights, privacy, human rights, private life.*

Європейські прагнення України відображаються не тільки в спробах впровадити європейські стандарти у різноманітні сфери суспільного життя та створення єдиного культурного простору, а й в наближення нашого права до права країн Європейського Союзу та Ради Європи. Водночас наявні розбіжності нормативно-правових актів, детерміновані тривалим відносно автономним розвитком нашої правової системи у закритому просторі Радянського Союзу та власною правовою традицією, потребують нового осмислення та доопрацювання у відповідності з загальноприйнятими європейськими та міжнародними стандартами і викликами сучасного суспільного розвитку.

Проблема захисту приватного життя людини в умовах інформаційного суспільства є надзвичайно актуальною останнім часом, що обумовлено численними «витокami» приватної та таємної інформації у Всесвітню мережу Інтернет та засоби масової інформації, а також спробами держав контролювати приватну сферу життя громадян¹.

У науковій літературі розгорнулася дискусія про необхідність закріплення у цивільному законодавстві України *права на приватність*, тоді як на сьогодні захист приватної сфери життя особи знаходить відображення у групі норм спрямованих на захист особистого життя від свавільного втручання². Тому виникає необхідність дослідити співвідношення цих понять та надати відповідні рекомендації щодо законодавчого закріплення захисту приватної сфери особистості.

Теоретичним підґрунтям нашого дослідження є праці вчених з аналізу особистих немайнових прав фізичних осіб, зокрема, права на особисте життя та приватність, а саме: В.І. Бобрика, Л. Брандейз, О.В. Дзери, Л.О. Красавчикової, В.І. Крата, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця, М.М. Малєїної, З.В. Ромовської, М.М. Сібільової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Р.О. Стефанчука, У.Проссера, С. Уоррена, Н.В. Устименко, С.І. Чернооченко та інших.

В процесі наближення законодавства України до міжнародних стандартів виникають ситуації, коли в законодавстві України та інших країн є правові поняття, що направлені на досягнення однієї мети, однак мають різну юридичну структуру і зміст та позначаються різними юридичними термінами. Такі ситуації виникають у наслідок різних правових традицій, практики та доктрини. Вироблення компромісного рішення, що дозволить удосконалити законодавство та якомога краще регулювати ті чи інші відносини можливо лише на підставі науково обґрунтованих висновків.

Поняття «приватність» (англ. *privacy*) та «особисте життя» є близькими за змістом, а їх застосування направлене на виконання забезпечення приватності життя людини в умовах суспільства. Однак, вказані поняття є різними за змістом, тому внесення змін у нормативно-правове регулювання відносин з захисту приватного життя, за умови наближення законодавства України до міжнародних стандартів, є можливим лише при дослідженні співвідношення цих понять, визначенні спільних та відмінних рис і відповідного наукового обґрунтування.

Основи сучасної концепції приватності заклали у 1890 р. бостонські адвокати С. Уоррен і Л. Брандейз, які опублікували статтю «Право на приватність» («*The Right to Privacy*») де обґрунтовувалася думка про те, що в рішеннях судів у справах про дифамацію, порушення умов договорів та ін. вже фактично визнається існування права на приватність. Вони, зокрема, писали: «напруженість і складність життя, які притаманні цивілізації, що розвивається, приводять до виникнення потреби людини мати схованку від зовнішнього світу, тому самотність і приватність набувають для людини все більшого значення; однак сучасне підприємництво і технічні нововведення, втручаючись в приватне життя особи, заподіюють їй значного болю і страждань, що є більш серйозними, ніж ті, котрі можуть бути заподіяні простим фізичним насильством»³. Автори зробили першу спробу дати визначення права на приватність та приватності. На їхню думку, це право «бути залишеним на самоті» («*let to be alone*»), що несе в собі ідею захисту результатів інтелектуальної й емоційної активності особистості в суспільстві.

Приватність (від латинського: «*privatus*» – відокремлена від решти, позбавлена чогось, особливо участі в управлінні, від «*privo*» – позбавити) – це здатність людини або групи людей усамітнитися або обмежити інформацію про себе, тим самим подаючи її вибірково⁴. Посилаючись на «політичні, соціальні та економічні зміни» та визнання «права бути залишеним у спокої», С. Уоррен і Л. Брандейз стверджували, що існуючий закон надає можливість захистити приватне життя особистості, однак, вони намагалися пояснити характер і ступінь цього захисту. Водночас зосереджуючи увагу на порушеннях приватності, викликаними активним розвитком преси та реклами, спричиненим винайденням у той період фотографії та газет, автори визначали можливості порушення приватності й іншими способами, вони підкреслювали, що вторгнення в приватне життя викликається поширенням серед громадськості подробиць, які стосуються приватного життя людини. Відчуваючи множину випадків порушення приватності, автори вбачали її захист у можливості особи самостійно визначати ступінь емоцій, переживань та думок, якими особа хоче поділитись з іншими.

С. Уоррен і Л. Брандейс відчували різноманітність існуючих проявів приватності, які можуть бути захищені в рамках більш загального права на недоторканність приватного життя. Автори звертали увагу, що вони не намагаються захистити товари, вироби або інтелектуальну власність, а лише душевний спокій, котрий досягається таким захистом. Вони стверджували, що право на приватне життя засноване на принципі «недоторканості особи», яка була частиною більш загального «права на свою особистість».

Водночас принцип приватності, на їхню думку, був уже частиною загального права на недоторканність житла, як свого замку, але нові технології зробили важливим чітко і окремо визнати захист на особисте життя, як окреме право. Вони припустили, що обмеження права може бути визначене за аналогією з законом про наклеп і поширення недостовірних даних, і не буде перешкоджати публікації інформації про державних посадових осіб, зокрема, про кандидатуру на пост президента. Таким чином, у 1890 р. була закладена основа сучасної концепції про захист приватності особистого життя фізичних осіб, а саме її напрямку, відомому як «контроль над інформацією про само мого себе».

Після виходу у світ роботи С. Уоррена і Л. Брандейса тільки у 1902 р. в штаті Нью-Йорк було прийнято закон «Про право на приватність», а суди почали захищати право на приватність, спираючись на положення Конституції США.

У 1930 р. делікт «втручання в приватність» був включений у «Звід прецедентного права», який є неофіційною кодифікацією прецедентного права США, а в другій редакції «Зводу прецедентного права» 1965 р. його зміст було розширено⁵. Відповідно, практика судів значно розширила концепцію приватності. Намагаючись систематизувати і більш чітко описати та визначити нове право на приватність, шляхом аналізу прецедентного права. Уільям Проссер у 1960 році писав, що з'явилися чотири різних напрямки у захисті приватного життя, а саме: 1) посягання на самоту людину або її самотність, вторгнення в її особисте життя; 2) публічне розкриття фактів про приватне життя особистості; 3) публічне висвітлення особистості в негативному світлі; 4) незаконне набуття подоби іншого для отримання власної вигоди⁶.

Разом з тим, приватність на сьогодні розуміється у декількох контекстах, а саме як: 1) фізична приватність; 2) інформаційна приватність; 3) організаційна; 4) духовна і інтелектуальна.

Фізична приватність полягає в таких проявах: 1) запобігання інтимним актам або приховування свого тіла від інших у зв'язку зі скромністю; 2) недоторканість особистого майна, зокрема житла та транспортних засобів; 3) медична недоторканність, право на самостійне прийняття рішень при медичному обслуговуванні, а також, право на застосування контрацепції тощо.

Інформаційна приватність отримала найширше застосування, зокрема у законодавстві про захист персональних даних. Різноманітні види інформації про життя фізичної особи зумовили різні види інформаційної приватності. До неї відносять, зокрема, фінансову, медичну, політичну та інші види.

Організаційна приватність пов'язана з забезпеченням приватності діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, а також юридичних осіб. До цього типу приватності належать службова, комерційна та інші професійні таємниці.

Духовну та інтелектуальну складову приватності пов'язують саме з її немайновим характером, а саме направленістю на забезпечення «права бути на самоті», що є умовою душевного спокою та забезпеченням нормального існування людини.

В той же час, не дивлячись на поширеність та офіційне визнання концепції приватності у західних країнах, в Україні її положення не знайшли свого легального закріплення, хоча й має місце обговорення цього питання на доктринальному рівні.

Так, Р.О. Стефанчук пропонує почати формування повноцінної охорони приватного інтересу фізичної особи та забезпечення її від втручання із зовні із формування нового особистого немайнового блага, яким, на його думку має бути не «особисте життя» фізичної особи, а її «приватність», яка має в свій зміст включати таку сфери життєдіяльності людини, що вивільнена від виконання покладеної на неї будь-яких публічних (посадових, громадських, трудових тощо) функцій, і повну, доступну, своєчасну та достовірну інформованість щодо даної сфери⁷.

Водночас правовий режим приватності повинен відобразитися у відповідному суб'єктивному цивільному праві, а саме, праві фізичної особи на приватність до якого має належати низка особистих немайнових прав, таких як: право на особисте життя та його таємницю; право на особисті папери та розпорядження ними; право на таємницю кореспонденції; права, що виникають із цивільно-правового захисту інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відео

зйомок та охорони фізичної особи, яка зображена на фотографіях та інших художніх творах; право на недоторканість житла та інші⁸.

Разом з тим дослідник вважає, що єдине право на приватність могли б скласти такі повноваження: 1) можливість мати свою приватність, тобто здатність фізичної особи бути носієм цього особистого немайнового блага і мати його в порядку, передбаченому законом; 2) можливість самому визначати свою приватність, тобто фізична особа в межах, що передбачені законом має право визначати свою приватність та її межі, тобто самостійно, на власний розсуд вирішувати, яким чином організовувати та проводити свою життєдіяльність, яка вивільнена від виконання публічних функцій, залежно від власних інтересів та мети; 3) можливість ознайомлення інших осіб з обставинами свого (приватного) особистого життя, тобто фізична особа самостійно визначає коло тих осіб, що можуть володіти інформацією про її приватність, а також обсяг та зміст цієї інформації в межах, що прямо передбачені законом, але в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини це особисте немайнове право може бути обмежено; 4) можливість дозволяти чи забороняти втручатись у свою приватність, тобто фізична особа самостійно визначає можливість (чи неможливість) сторонніх осіб втручатися в її приватність та міру і час такого втручання; 5) можливість зберігати у таємниці обставини своєї приватності – фізична особа має право не розголошувати про обставини свого особистого життя самостійно, а також вимагати такого нерозголошення від інших осіб, які володіють такою інформацією; 6) можливість вимагати захисту права на приватність, тобто можливість використовувати у разі порушення права на приватність загальні та спеціальні способи захисту⁹.

На протигагу західної концепції «приватності» у вітчизняній правовій системі сформувалась концепція захисту від свавільного втручання інших осіб такого явища як «особисте життя». Не дивлячись на певну змістовну схожість цих понять, вони не є тотожними. При цьому, як і «приватність», так і «особисте життя» є поняттям, визначення якого неможливо здійснити без розгляду пов'язаних з ним інших філософських, правових, соціологічних та інших явищ та понять.

З.В. Ромовська під *особистим життям* розуміє поведінку фізичної особи за межами її роботи, громадської діяльності, навчання¹⁰.

В свою чергу, В.Л. Суховерхий під *особистим життям* розуміє коло відносин і вчинків особи, спрямованих на задоволення індивідуальних потреб способами і засобами, що не мають соціального значення¹¹.

В той же час В.І. Галаган визначає особисте життя як функціонування людини в особливій сфері сімейних, побутових, інтимних стосунків, які не піддаються безпосередньому контролю з боку держави, громадських організацій, окремих осіб; це свобода самотності, роздумів, листування, ведення щоденників та інших записів, контакту з іншими людьми, свобода висловлювань і вчинків за межами службових відносин; це стан обґрунтованої впевненості у тому, що власні таємниці особи не будуть виявлені та розголошені¹².

Р.К. Рибальченко розширює сферу особистого життя та визначає його як систему соціальних відносин, де індивід виступає зі своїм, тільки йому властивим духовним світом, думками, почуттями, переживаннями, надіями та мріями, а основою особистого життя є індивідуальна свобода особистості, яка реалізується у формі певної відокремленості від суспільства¹³.

Р.О. Стефанчук зазначає, що під *особистим життям* слід розуміти поведінку фізичних осіб поза межами виконання різноманітних суспільних обов'язків, тобто життєдіяльність людини у сфері сімейних, побутових, особистих, інтимних та інших стосунків, що звільнена від «тягаря суспільних інтересів» та спрямована на досягнення особистої мети та задоволення власних інтересів.

Водночас, М.Й. Штефан визначає особисте життя фізичної особи як особисту справу громадянина, зміст і форми якого він визначає сам¹⁴.

Н.В. Устименко визначає *особисте життя* як сукупність особистих немайнових благ, що знаходять своє правове закріплення в особистих немайнових правах, метою яких є забезпечення свободи й незалежності людини визначати за своїм розсудом поведінку в житті, виключаючи будь-яке втручання сторонніх осіб, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством¹⁵.

Цікаві висновки щодо поняття особистого життя робить Л.О. Красавчикова, яка звертає увагу на те, що суспільне життя та життя особисте тісно між собою пов'язані, і на їх стику є ціла низка явищ, зв'язків і відносин, яку дослідниця називає «контактною». Існування такої зони обумовлюється потребою людини в неформальному спілкуванні, а в явищах, які відносяться до цієї зони, переплітаються особистісні і соціальні елементи¹⁶. На нашу думку важко погодитись з виокремленням вказаної «контактною» зони життєдіяльності, оскільки таке спілкування відразу можна визначити як особисте, або як не особисте (соціальне, суспільне).

Як зазначає В.І. Бобрик, науковці-правники визначають сферу особистого життя переважно на основі його співвідношення, порівняння або протиставлення із суспільним. Однак, з самого визначення людини, як біологічної, соціальної істоти¹⁷ слідує, що людина є соціальною за своєю природою, тому особиста та соціальна сфера є двома проявами єдиного – життя людини. Тому, слід погодитись з Л.О. Красавчиковою та В.І. Бобриком щодо визначення як родового для суспільного (соціального) та особистого життя поняття життєдіяльності¹⁸.

В той же час, на нашу думку, розмежовувати особисту та суспільну (соціальну) сферу життєдіяльності людини не можна, оскільки, по-перше, вони є взаємопроникними і, по-друге, є нероздільними частинами життєдіяльності. Їх поділ може бути лише умовним, а тому в кожному конкретному випадку можна визначити прояв життя як соціальний чи особистий.

В цьому контексті слід погодитись з твердженням, що визначити зміст (обсяг) особистого життя неможливо, оскільки кожна людина по різному оцінює ті чи інші прояви своєї життєдіяльності. При цьому, слід підтримати думку В.І. Бобрика, який зазначає, що особисте життя – це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає в різноманітних відносинах, стосунках, явищах, подіях тощо, що не мають публічного значення, визначається і регулюється самою особою на основі соціальних умов, гарантується та охороняється правом від неправомірних втручань¹⁹.

Розглядаючи справу *Даджен проти Північної Ірландії* Європейський суд з прав людини, дійшов висновку про неможливість і недоцільність вичерпного визначення поняття «приватне життя»²⁰. Така позиція суду обумовлюється великим обсягом поняття особистого (приватного життя), так, кожна особа самостійно може визначити, які прояви її життя є приватними, та швидким розвитком суспільства, котрий впливає на постійну зміну поняття особистого життя та його обсяг. Однак для вітчизняного правозастосування є необхідним якщо не визначи-

ти точно, то хоча б сформулювати найбільш адекватне поняття особистого життя на основі найбільш характерних ознак.

Враховуючи різноманітність підходів до визначення особистого життя та з метою правильного застосування норм ст. 303–305 ЦК України необхідно дати чітке визначення особистого життя.

На думку автора під ним може розумітися *правомірна, відносно самотійна від суспільства поведінка особи, спрямована на задоволення духовних, фізіологічних чи матеріальних потреб та обставини якої особа бажає зберегти у таємниці чи обмеженому доступі, самотійно визначаючи обсяг інформації та коло осіб яким вона відома.*

Повертаючись до проблеми своєрідної заміни поняття «особистого життя» поняттям «приватність», запропонованим Р.О. Стефанчуком, слід зазначити, що, на нашу думку, «приватність» та «особисте життя», так само як і «право на приватність» та «право на особисте життя» є різними за своєю суттю, тому їх не можна ототожнювати та замінити.

Так, якщо право на особисте життя означає можливість мати особисте життя, то право на приватність радше означає можливість визначати доступ інших до інформації про особисте життя, його глибину та коло осіб, яким він (доступ) надається. Тому, на нашу думку, ці поняття не є взаємозамінними.

Водночас, дослідник приватності Рут Гавісон розглядає приватність як сукупність таких складових як: таємності, анонімності, усамітнення та витлумачує приватність як певний стан навколо людини, який може бути втрачено або за вибором самої особи, або через дії інших осіб²¹. В свою чергу, на думку іншого дослідника Едварда Блоуштейна, приватність – це інтерес людини, що захищає свою незалежність та гідність²².

В підтвердження висловленої нами тези про нетотожність понять приватності та особистого життя говорить й той факт, що приватність, як поняття, вживається до характеристики юридичних осіб та держави в цілому, так, виокремлюють приватність юридичної особи та приватність держави (зокрема, органів державної влади). Водночас, приватність фізичної особи застосовується не тільки для характеристики особистої сфери, а й для характеристики інформаційної та фізичної недоторканості особи. Тоді як поняття особистого життя застосовується виключно для характеристики специфічної сфери життя фізичної особи. Тому, застосовуючи «приватність» для характеристики особистого життя фізичної особи, слід застосовувати словосполучу «приватність особистого життя фізичної особи» та вживати як якісну характеристику особистого життя, його конфіденційність та протиставлення публічності.

Отже, виходячи з наведеного, можна зробити висновки, що введення поняття приватності у цивільне законодавство України в запропонованій формі є передчасним. Для наближення норм законодавства з питань регулювання захисту особистого життя до міжнародних стандартів, зокрема, введення інституту приватності, необхідно переглянути сучасну та сформувати нову цілісну концепцію приватності на основі напрацювань вітчизняної правової системи та міжнародного досвіду.

1. Утечка секретных документов угрожает безопасности США, 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/07/100721_us_wikileaks.shtml.; Wikileaks: The Free Encyclopedia, 2013 [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://wikileaks.org/>. **2.** Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / Стефанчук Р.О. – К.: КНТ, 2008. – С. 476–478. **3.** Samuel Warren and Louis D. Brandeis. The Right to Privacy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.louisville.edu/library/collections/brandeis/node/225>. **4.** Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Privacy>. **5.** Палиюк В.П. Моральный (неимущественный) вред / Палиюк В.П. – К.: Право, 1999. – С. 55-56. **6.** Концепция свободной прессы: предание материалов огласке и свобода частной жизни, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iipdigital.usembassy.gov/st/russian/publication/2011/01/201101_15152327x0.7988247.html#axzz2eepdc3L1. **7.** Стефанчук Р.О. Цит. праця. – С. 476-477. **8.** Стефанчук Р.О. Там само. – С. 479. **9.** Там само. – С. 479. **10.** Ромовская З.В. Личные неимущественные права граждан СССР (Понятие, классификация и гражданско-правовая защита): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – К., 1968. – С. 57. **11.** Суховерхий В.Л. Личные неимущественные права граждан в советском гражданском праве: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Суховерхий В.Л. – Свердловск, 1970. – С. 11. **12.** Галаган В.І. Конфіційна інформація: поняття, зміст і значення в кримінально-процесуальній діяльності органів внутрішніх справ України / В. І. Галаган // Науковий вісник НАВСУ. – 1999. – № 1. – С. 168. **13.** Рыбальченко Р.К. Личная жизнь граждан и некоторые вопросы ее конституционной охраны в СССР / Р.К. Рыбальченко // Проблемы социалистической законности. – Х., 1981. – Вып. 4. – С. 54. **14.** Штефан М.Й. Цивільний процес: підручник / Штефан М.Й. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 45. **15.** Устименко Н.В. Таємниця особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – С. 5. **16.** Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона / Красавчикова Л.О. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 14-17. **17.** Britannica, 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.britannica.com>. **18.** Красавчикова Л.О. Цит. праця. – С. 14-17; Бобрик В.І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб: дис. ... канд. юрид. наук / Бобрик В.І. – К., 2004. – С. 9. **19.** Бобрик В.І. Цит. праця. – С. 25. **20.** Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела та практика застосування / пер. з англ. / Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. – К.: АртЕк, 1997. – С. 294. **21.** Gavison R. Privacy and the Limits of Law / Gavison R. – New York: Yale L.J., 1980. – P. 89. **22.** Privacy as an Aspect of Human Dignity. – New York: U.L.R., 1964. – P. 39.

УДК 340.141 (477)

О. М. СТРИЛЕЦЬ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПРАВОВИХ ЗВИЧАЇВ У СФЕРІ ПРИВАТНОПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розкриваються особливості застосування правових звичаїв у сфері приватноправового регулювання. Зазначається, що виникнення приватноправової сфери відносин громадян відбулось ще задовго до появи перших «писаних» правових норм. Це слід пов'язувати із необхідністю пошуку засобів, які б впливали на динаміку відповідних правовідносин та правових станів, та забезпечували б можливість справедливого та взаємовигідного становища осіб. Звичай як джерело приватного права визнається більшістю правових систем світу. Особливу роль відіграють звичаї ділового обороту, однак їх за-

© СТРИЛЕЦЬ Олена Миколаївна – аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка